

JOURNAL OF LAW AND HISTORICAL RESEARCH

HUQUQ VA TARIX TADQIQOTLARI JURNALI

QABUL YO'NALISHLARI:

- Ijtimoiy va tarixiy tadqiqotlar metodologiyasi
- Tarixiy manbalar va tarixiy metodologiya
- Fuqarolik jamiyati va inson huquqlari
- Fuqarolik huquqi va uning zamonaviy muammolari
- Jinoyat huquqi va adliya tizimi tadqiqotlari
- Xalqaro huquq va xalqaro munosabatlar

INNOPUBLICATION.COM

HUQUQ VA TARIX TADQIQOTLARI JURNALI - ilmiy-uslubiy jurnali VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Ushbu to'plamda “**HUQUQ VA TARIX TADQIQOTLARI JURNALI**” ilmiy-uslubiy jurnalining 2026-yil 6-soniga qabul qilingan maqolalar nashr etilgan.

Bosh muharrir: JUMAYEVA SANOBAR ABSAATOVNA-Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti, Pedagogika kafedrasida dotsenti, Phd

Jurnal quyidagi sohalarda maqolalar qabul qiladi: ijtimoiy va tarixiy tadqiqotlar metodologiyasi, tarixiy manbalar va tarixiy metodologiya, fuqarolik jamiyati va inson huquqlari, fuqarolik huquqi va uning zamonaviy muammolari, jinoyat huquqi va adliya tizimi tadqiqotlari, xalqaro huquq va xalqaro munosabatlar

Jurnal tarkibidagi barcha maqolalarga **DOI** unikal raqami biriktirilib, Google Scholar, Zenodo, Open Aire, Sindex xalqaro ilmiy bazalarida indekslandi.

Jurnal materiallaridan professor-o'qituvchilar, mustaqil izlanuvchilar, doktorantlar, magistrantlar, talabalar, litsey-kollej o'quvchilari, maktab o'qituvchilari, ilmiy xodimlar hamda barcha ilm-fanga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Eslatma! Jurnal materiallari to'plamiga kiritilgan ilmiy maqolalardagi raqamlar, hisobotlar, ma'lumotlar haqqoniylikiga va keltirilgan iqtiboslar to'g'riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar

“INNOVATIVE PUBLICATION” MAS'ULIYATI CHEKLANGAN JAMIYATI

THE WAYS TO ENSURE THE HARMONY OF LEGAL CONSCIOUSNESS AND NATIONAL VALUES IN THE INSTITUTIONS OF FAMILY AND NEIGHBORHOOD

Tashkent Law College lecturer

Zulfiya Ibragimova

ABSTRACT: *The article analyzes, from socio-philosophical and pedagogical perspectives, the ways to ensure harmony between legal consciousness and national values within the institutions of the family and the mahalla (local community). Legal consciousness is interpreted as the unity of citizens', especially young people's, awareness of rights and freedoms, duties and responsibilities, their value-based attitude to law, and their actual legal behaviour. National values are described as a system of moral norms, customs, spiritual traditions and symbols transmitted from generation to generation in family and community life. The article substantiates that the family and the mahalla form an interconnected "two-layer educational space" for shaping legal consciousness and preserving national values. Against the background of the digital society, the risks of legal nihilism, formalism and spiritual indifference are discussed. The paper argues for a comprehensive approach based on interactive forms of legal and moral education, cooperation between parents and mahalla activists, and the active participation of youth.*

Keywords: *legal consciousness, national values, family institution, mahalla institution, legal education, legal culture, youth.*

ОИЛА ВА МАҲАЛЛА ИНСТИТУТЛАРИДА ҲУҚУҚИЙ ОНГ ВА МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАР УЙЎНЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ЙЎЛЛАРИ

Тошкент шаҳар юридик техникуми ўқитувчиси

Ибрагимова Зулфия Мударифовна

АННОТАЦИЯ: *Мақолада оила ва маҳалла институтларида ҳуқуқий онг ва миллий қадриятлар уйғунлигини таъминлаш масаласи ижтимоий-фалсафий ва*

педагогик нуқтаи назардан таҳлил қилинади. Ҳуқуқий онг фуқароларнинг, айниқса, ёшларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини, бурч ва масъулиятини англаш даражаси, қонунга нисбатан қадриятли муносабати ҳамда ҳуқуқий ҳуқ-атвори бирлиги сифатида талқин этилади. Миллий қадриятлар эса оила, маҳалла ва жамият ҳаётида авлоддан-авлодга ўтиб келаётган ахлоқий меъёрлар, урф-одатлар, маънавий анъана ва рамзлар тизими сифатида ёритилади. Мақолада оила ва маҳалла ҳуқуқий онгни шакллантириши ва миллий қадриятларни тиклашида ўзига хос “икки бўгинли тарбия макони” экани асослаб берилади. Рақамли жамият шароитида ҳуқуқий нигилизм, формаллик ва маънавий бефарқлик хавфлари кўрсатилиб, ҳуқуқий-маънавий тарғиботнинг интерактив шакллари, ота-оналар ва маҳалла фаоллари ҳамкорлиги, ёшлар иштирокига таянган комплекс ёндашув зарурлиги таъкидланади.

Калит сўзлар: *ҳуқуқий онг, миллий қадриятлар, оила институти, маҳалла институти, ҳуқуқий тарбия, ҳуқуқий маданият, ёшлар.*

ПУТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГАРМОНИИ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ И НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В СЕМЬЕ И МАХАЛЛЕ

Преподаватель юридического техникума города Ташкента

Ибрагимова Зульфия Мударифовна

АННОТАЦИЯ: *В статье с социально-философских и педагогических позиций рассматриваются пути обеспечения гармонии правового сознания и национальных ценностей в семье и махалле. Правовое сознание трактуется как единство осознания прав и свобод, обязанностей и ответственности, ценностного отношения к закону и правового поведения, особенно среди молодёжи. Национальные ценности описываются как система нравственных норм, обычаев, духовных традиций и символов, передающихся из поколения в поколение в семейной и общинной жизни. Обосновывается, что семья и махалля выступают связанной «двухзвенной воспитательной средой» в формировании правового сознания и сохранении национальных ценностей. На фоне цифрового*

общества выявляются риски правового нигилизма, формализма и духовного равнодушия. Подчёркивается необходимость комплексного подхода, основанного на интерактивных формах правового и духовно-нравственного просвещения, сотрудничестве родителей и активистов махалли, а также активном участии молодёжи.

Ключевые слова: *правовое сознание, национальные ценности, институт семьи, институт махалли, правовое воспитание, правовая культура, молодёжь.*

Янги Ўзбекистон шароитида ҳуқуқий демократик давлат ва кучли фуқаролик жамиятини қуриш жараёнида ҳуқуқий онг ва миллий қадриятлар масаласи стратегик аҳамият касб этмоқда. Қонунлар тизимининг мукамаллиги, институтлар фаолиятининг модернизацияси зарур шарт бўлсада, етарли эмас; у фуқароларнинг, айниқса, ёшларнинг ҳуқуқий онг ва маънавий дунёси билан уйғун бўлган тақдирдагина барқарор натижа беради.

Ҳуқуқий онгнинг ўзаги – шахснинг ўз ҳуқуқ ва эркинликларини, бурч ва масъулиятини билиши, қонунга нисбатан ички ҳурмат ва ишончга эга бўлиши ҳамда бу муносабатни амалий хатти-ҳаракатда намоён эта олиши билан белгиланади. Миллий қадриятлар эса шу ҳуқуқий муносабатнинг маънавий “таянчи” бўлиб, оила ва маҳалла ҳаётида шаклланган урф-одатлар, ахлоқий меъёрлар, анъана ва рамзлар тизимини ўз ичига олади.

Глобаллашув, рақамли технологиялар, ижтимоий тармоқлар босими шароитида ёшлар онгида ҳуқуқий онг ва миллий қадриятлар ўртасида бўлиниш хавфи кучаймоқда: бир томонда замонавий ҳуқуқий институтлар, бошқа томонда эса баъзан нотўғри талқин қилинаётган анъаналар. Шу боис оила ва маҳалла институтларида ҳуқуқий онг ҳамда миллий қадриятлар уйғунлигини таъминлаш долзарб илмий-амалий вазифа сифатида намоён бўлади.

Мазкур мақолада оила ва маҳалла институтларининг маънавий-ҳуқуқий тарбиядаги ўрни таҳлил қилинади, ҳуқуқий онг ва миллий қадриятлар уйғунлигини таъминлашга қаратилган асосий йўللار илмий жиҳатдан

асосланади. Оила – шахсининг илк ижтимоийлашув макони, биринчи тарбия мактаби ва миллий қадриятлар табиий тарзда сингдириладиган муҳитдир. Айнан оилада бола эзгулик ва ёвузлик, ҳалоллик ва ёлғон, адолат ва зулм, ҳурмат ва менсимаслик ўртасидаги чегараларни ҳис эта бошлайди. Шу билан бирга, ота-онанинг қонунларга муносабати, кундалик ҳаётда қабул қиладиган қарорлари бола учун “ҳаётий ҳуқуқий дарслик” вазифасини бажаради.

Оила институтида ҳуқуқий онг ва миллий қадриятлар уйғунлигини таъминлаш қуйидаги йўналишлар орқали намоён бўлади: – ҳуқуқий ҳатти-ҳаракатнинг шахсий намуна орқали кўрсатилиши: ҳужжатларни расмийлаштириш, шартномаларга риоя этиш, навбат, йўл ҳаракати қоидаларига амал қилиш, солиқларни тўлаш каби оддий кўринадиган одатлар болалар тасаввурида “қонун ҳаётий зарурат” деган тушунчани шакллантиради; – анъана ва маросимларнинг ҳуқуқий мазмуни билан уйғунлаштирилиши: никоҳ, мерос, қўни-қўшничилик, меҳмондўстлик билан боғлиқ урф-одатлар замонавий ҳуқуқий меъёрлар (никоҳни расмийлаштириш, болалар ҳуқуқлари, мулк дахлсизлиги ва бошқалар) билан қарама-қарши қўйилмай, балки тўлдирувчи тарзда талқин қилиниши лозим; – оилавий мулоқот маданияти: можароларни куч ишлатиш, ҳақорат, таҳқир эмас, балки суҳбат, маслаҳат, муросага келиш орқали ҳал қилиш – ҳуқуқий онг ва миллий ахлоқий қадриятларнинг энг асосий кесишган нуқталаридан биридир.

Агар оилада “қонунни четлаб ўтиш”, “ҳамма шундай қилади”, “пул бўлса бўлди” каби кайфият ҳукмрон бўлса, бу ёш онгида ҳуқуқий нигилизм ва маънавий бефарқликни кучайтиради. Шу боис ота-оналар учун ҳуқуқий ва маънавий саводхонлик дастурлари, “ота-оналар университети” каби ташаббусларни кучайтириш муҳимдир.

Маҳалла – оила ва кенг ижтимоий макон ўртасидаги кўприк бўлиб, унда миллий анъаналар ва фуқаролик жамияти институтлари унсурлари ўзаро қоришиб кетган. Маҳалла фуқаролар йиғини, кенгаш, посбонлар, оқсоқоллар,

хотин-қизлар фаоли, ёшлар етакчиси каби субъектлар орқали маҳалла нафақат ижтимоий ёрдам, балки ҳуқуқий профилактика, низоларни бартараф этиш, маънавий-маърифий тарғибот майдонига айланади.

Маҳалла институтида ҳуқуқий онг ва миллий қадриятлар уйғунлигини таъминлашнинг бир қатор йўллари мавжуд: – анъана ва ҳуқуқий меъёрлар асосида низоларни ҳал этиш: қўни-қўшничилик, оилавий можаролар, мулкый низоларни аввало маҳалла даражасида, оқсоқоллар иштирокида суҳбат ва келишув орқали ҳал қилиш, зарур ҳолларда эса расмий ҳуқуқий механизмларга мурожаат этиш фуқароларда “қонун – адолат тимсоли” деган тасаввурни кучайтиради; – маҳалла йиғилишларининг маънавий-ҳуқуқий мазмунини бойитиш: фақат хўжалик ва маиший масалалар билан чекланиб қолмасдан, ёшлар ҳуқуқлари, оила мустаҳкамлиги, болалар меҳнатидан фойдаланиш, хотин-қизлар ҳуқуқлари, экологик масъулият каби долзарб ҳуқуқий мавзуларга бағишланган давра суҳбатлари, учрашувлар ташкил этиш; – маҳалла етакчиларининг ҳуқуқий маданиятини ошириш: раислар, профилактика инспекторлари, ёшлар етакчилари, хотин-қизлар фаолларининг ҳуқуқий саводхонлиги қанчалик юқори бўлса, улар аҳоли билан мулоқотда миллий қадриятлар ва ҳуқуқий меъёрлар ўртасида шунчалик пухта мувозанатни таъминлай оладилар.

Маҳалла кўп ҳолларда “маънавият ва қадриятлар посбони” сифатида кўрилади. Эндиликда у ҳуқуқий маданият посбони сифатида ҳам фаолият олиб бориши зарур: ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, ёшларни расмий ва норасмий ҳуқуқий таълимга жалб қилиш, профилактик ишларни формалликдан холи тарзда олиб бориш шулар жумласидандир.

Ҳуқуқий онг ва миллий қадриятлар уйғунлигини таъминлаш биргина оилага ёки фақат маҳаллага юклаб қўйилмаслиги лозим; бу жараён уларнинг узвий ҳамкорлиги асосида самарали кечади.

Қуйидаги механизмлар бу ҳамкорликни кучайтиришга хизмат қилади:

Биргаликдаги маънавий-ҳуқуқий тадбирлар: Маҳалла ташаббуси билан ота-оналар, ўқитувчилар, ёшлар иштирокида “Оила ва қонун”, “Маҳалла ва қонун устуворлиги”, “Миллий қадрият ва ҳуқуқий маданият” каби мавзуларда учрашувлар, уч авлод вакиллари иштирокидаги суҳбатлар ўтказилиши мумкин. Бунда маҳаллий амалий мисоллар, реал ҳаётий ҳолатлар таҳлили ёшлар учун айниқса таъсирчан бўлади.

Ота-оналар билан тизимли ишлаш: Оила – маҳалла – мактаб учбурчаги доирасида ота-оналар учун махсус ҳуқуқий-маънавий семинарлар, тренинглар, консультациялар ташкил этиш зарур. Болалар ҳуқуқлари, оилавий можаро профилактикаси, эрта никоҳларнинг олдини олиш, меҳнат миграцияси шароитида фарзанд тарбияси каби мавзулар миллий қадриятлар ва замонавий ҳуқуқий меъёрлар уйғунлигида ёритилиши керак.

Ёшлар ташаббусларини қўллаб-қувватлаш: Маҳалла ҳудудида ёшлар клублари, дебат марказлари, ҳуқуқий маслаҳат пунктлари, волонтерлик гуруҳларини шакллантириш ҳуқуқий онгни “юқоридан туширилган маълумот”дан шахсий тажрибага айлантиришга ёрдам беради. Масалан, ёшлар томонидан ташкиллаштирилган “Ҳуқуқ ва қадрият ҳафталиги”, ҳуқуқий флайерлар, видеороликлар, маҳалла миқёсида ижтимоий лойиҳалар ўзларини жамият субъекти сифатида ҳис қилишларига хизмат қилади.

Маҳаллий оммавий ахборот воситалари ва рақамли платформалардан фойдаланиш: Маҳалла саҳифалари, Телеграм каналлари, ижтимоий тармоқлардаги гуруҳлар орқали миллий қадриятлар ва ҳуқуқий маданиятни тарғиб қилувчи қисқа видеолар, инфографикалар, савол-жавоб рукнлари юритиш мумкин. Энг муҳим жиҳат – расмий тил эмас, ёшлар тили, содда ва ҳаётий мисоллар билан бойитилган контент яратишдир.

Рақамли жамият ва глобаллашув фонида ҳуқуқий онг ва миллий қадриятлар уйғунлигини таъминлаш жараёнида бир қатор муаммолар юзага келмоқда:

– ҳуқуқий ахборотнинг парокандалиги: интернетда турли сифатдаги, баъзан қарама қарши ҳуқуқий изоҳлар, аноним шарҳлар ёшларнинг онгида чалкашлик туғдириши мумкин;

– оммавий маданиятнинг агрессив оқими: индивидуализм, истеъмомчилик, зўравонлик, “тезютар муваффақият”ни тарғиб қилувчи контент миллий қадриятларга зид кайфиятларни кучайтиради;

– формаллик ва нигилизм хавфи: “қонун бор, лекин унга амал қилинмайди”, “барибир ҳеч нарса ўзгармайди” деган қарашлар ҳуқуқий нигилизмга олиб келади.

Бу муаммоларни юмшатиш учун оила ва маҳалла даражасида:

- медиа ва рақамли саводхонлик бўйича маърифий ишларни йўлга қўйиш;
- болалар ва ёшлар учун интернетдан хавфсиз фойдаланиш қоидаларини ишлаб чиқиш ва уларни оилада муҳокама қилиш;
- миллий қадриятларни рақамли форматда (анимация, комикс, подкастлар, онлайн китобхонлик) тақдим этиш зарур.

Шу тариқа оила ва маҳалла нафақат анъанавий, балки рақамли тарбия маконига ҳам айланиши мумкин.

Оила ва маҳалла институтларида ҳуқуқий онг ва миллий қадриятлар уйғунлигини таъминлаш – ҳуқуқий демократик жамият қуришнинг энг муҳим маънавий-педагогик шартларидан биридир.

Мақолада олиб борилган таҳлиллар асосида қуйидаги хулосаларга келиш мумкин:

1. Ҳуқуқий онг фақат норматив билимлар мажмуи эмас, балки шахснинг миллий қадриятларга таянган ҳолда ҳуқуқий қарор қабул қилиши, ҳуқуқ ва бурчларни масъулият билан бажариши билан ифодаланади.

2. Оила ҳуқуқий онг ва миллий қадриятлар уйғунлигининг бирламчи макони бўлиб, унда қонунга ҳурмат, адолат, ҳалоллик, ҳурмат, меҳр-оқибат каби қадриятлар болалар учун табиий тарзда намоён бўлади.

3. Маҳалла эса ушбу қадриятлар ва ҳуқуқий маданиятни кенг ижтимоий маконда мустақамловчи институт сифатида фаолият юритади. Унинг имкониятларидан ҳуқуқий профилактика, низоларни адолатли ҳал этиш, ҳуқуқий-маърифий тадбирлар орқали самарали фойдаланиш зарур.

4. Ҳуқуқий онг ва миллий қадриятлар уйғунлигини таъминлаш оила ва маҳалла ҳамкорлиги, ота-оналар билан тизимли ишлаш, ёшлар ташаббусларини қўллаб қувватлаш, рақамли муҳитдан мақсадли фойдаланиш каби механизмлар асосида амалга оширилганда юқори натижа беради.

5. Рақамли жамият шароитида ҳуқуқий нигилизм, маънавий бефарқлик ва формаллик хавфларини камайтириш учун медиа саводхонлик, интерактив ҳуқуқий-маънавий дастурлар, миллий қадриятларни замонавий коммуникатсион воситалар орқали тарғиб қилиш талаб этилади.

Шундай қилиб, оила ва маҳалла институтларининг мақсадли ҳамкорлиги, ҳуқуқий онг ва миллий қадриятлар уйғунлигини таъминлашга қаратилган комплекс ёндашув ҳуқуқий маданияти юксак, миллий ўзлигига содиқ ва глобал жараёнларга очиқ ёш авлодни тарбиялашнинг муҳим гаровидир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Тўхтаев Ҳ. Ижтимоий фалсафа. – Тошкент: “Маърифат”, 2022.– 368 б.
2. Жўраев Р. Ҳуқуқий онг ва фуқаролик жамияти тамойиллари. – Тошкент: “Янги аср авлоди”, 2021. – 256 б.
3. Қодиров Б. Оила ва маҳалла тарбиясида миллий қадриятлар. – Тошкент: “Илм Зиё”, 2020. – 220 б.
4. Зокирова Н. Ҳуқуқий тарбия педагогикаси. – Тошкент: “Фан ва технология”, 2019. – 210 б.

HISTORIOGRAPHY OF FAMILY TRADITIONAL CEREMONIES IN THE KHOREZM REGION

Rasulbek Jasurbek o'g'li Ibragimov

First-Year Master's Student, National University of Uzbekistan Named after
Mirzo Ulugbek

Scientific Supervisor: Sh. M. Abdusattorov

Acting Associate Professor (PhD)

ABSTRACT. This article examines the historiography of traditional family ceremonies in the Khorezm region. It analyzes the scholarly study of rituals related to childbirth, cradle ceremonies, circumcision ceremonies, wedding practices, bride greeting rituals, kinship relations, funeral customs, and commemorative practices. Particular attention is paid to Soviet ethnographic research, the materials of the Khorezm Archaeological-Ethnographic Expedition, the scholarly works of G. P. Snesev and N. P. Lobacheva, and new approaches that emerged during the period of Uzbekistan's independence. The article highlights the importance of historical-ethnographic, source-critical, and cultural-anthropological approaches in studying Khorezm family rituals.

Keywords: Khorezm, historiography, family ceremonies, ethnography, wedding rituals, funeral customs, tradition, cultural heritage, anthropology.

XORAZM VILOYATI OILAVIY AN'ANAVIY MAROSIMLARI TARIXSHUNOSLIGI

Ibragimov Rasulbek Jasurbek o'g'li

Mirzo Ulugbek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti 1-bosqich magistranti

Ilmiy rahbar: dost. v.b (PhD) Sh.M.Abdusattorov

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada Xorazm viloyati oilaviy an'anaviy marosimlarining tarixshunoslik jihatdan o'rganilishi tahlil qilinadi. Tadqiqotda tug'ilish, beshik to'yi, sunnat to'yi, nikoh-to'y, kelin salom, qudachilik, dafn va xotira marosimlariga oid ilmiy qarashlarning shakllanish bosqichlari ko'rib chiqiladi.

Maqolada Sovet davri etnografik tadqiqotlari, Xorazm arxeologiya-etnografiya ekspeditsiyasi materiallari, G.P.Snesarev va N.P.Lobacheva kabi tadqiqotchilar ilmiy merosi hamda mustaqillik davridagi yangi yondashuvlar tahlil etiladi. Shuningdek, Xorazm oilaviy marosimlarini o'rganishda tarixiy-etnografik, manbashunoslik va madaniy-antropologik yondashuvlarning ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Xorazm, tarixshunoslik, oilaviy marosimlar, etnografiya, nikoh marosimi, dafn marosimi, urf-odat, an'ana, madaniy meros.

АННОТАЦИЯ. В данной статье рассматривается историография традиционных семейных обрядов Хорезмской области. Анализируются этапы изучения обрядов, связанных с рождением ребёнка, колыбельным обрядом, суннат-тоем, свадебными церемониями, обрядом приветствия невесты, родственными связями, похоронными и поминальными практиками. Особое внимание уделяется советским этнографическим исследованиям, материалам Хорезмской археолого-этнографической экспедиции, научному наследию Г. П. Снесарева и Н.П.Лобачёвой, а также современным исследованиям периода независимости. В статье подчёркивается значение историко-этнографического, источниковедческого и культурно-антропологического подходов при изучении семейной обрядности Хорезма.

Ключевые слова: Хорезм, историография, семейные обряды, этнография, свадебный обряд, похоронные обряды, традиция, обычай, культурное наследие.

Kirish: Xorazm viloyati O'zbekistonning qadimiy tarixiy-madaniy hududlaridan biri bo'lib, bu mintaqada shakllangan oilaviy an'anaviy marosimlar xalqning ijtimoiy hayoti, diniy qarashlari, etnik xotirasi va madaniy o'zligini aks ettiruvchi muhim manba hisoblanadi. Oilaviy marosimlar inson hayotining asosiy bosqichlari – tug'ilish, voyaga yetish, nikoh, oila qurish, farzand tarbiyasi, vafot va xotirlash bilan bog'liq bo'lib, ular orqali jamiyatning qadriyatlar tizimi, qarindoshlik munosabatlari va avlodlararo madaniy uzviylik namoyon bo'ladi. Mazkur mavzuni tarixshunoslik nuqtayi nazaridan o'rganish, avvalo, Xorazm oilaviy marosimlarining o'zini tasvirlash bilan

cheklanmaydi. Tarixshunoslik ushbu marosimlar qaysi davrda, qaysi olimlar tomonidan, qanday ilmiy yondashuvlar asosida va qanday manbalarga tayanib o'rganilganini aniqlashga xizmat qiladi. Shu sababli Xorazm viloyati oilaviy an'anaviy marosimlari tarixshunosligi etnografiya, tarix, folklorshunoslik, manbashunoslik va madaniy antropologiya fanlari kesishmasida o'rganiladigan murakkab ilmiy yo'nalish hisoblanadi.

Mavzuning tarixshunoslik jihatdan qo'yilishi: Xorazm oilaviy marosimlarini o'rganishda dastlabki muhim masala – marosimlarning oddiy urf-odat sifatida emas, balki tarixiy-madaniy jarayon mahsuli sifatida talqin qilinishidir. Har bir marosim ma'lum tarixiy qatlamlarga ega: unda islomiy an'analar, qadimgi mahalliy e'tiqodlar, turkiy xalqlarga xos urf-odatlar, zardushtiylik va boshqa qadimgi diniy tasavvurlar izlari uchrashi mumkin. Xorazm oilaviy marosimlari tarixshunosligida uch yo'nalish muhim o'rin tutadi. Birinchisi, sovet davri etnografik tadqiqotlari bo'lib, bu davrda marosimlar ko'proq an'anaviy turmush tarzi va diniy e'tiqod qoldiqlari sifatida o'rganilgan. Ikkinchisi, mustaqillik davri tadqiqotlari bo'lib, unda marosimlarga milliy qadriyat, madaniy meros va tarixiy xotira sifatida yondashish kuchaydi. Uchinchisi, zamonaviy madaniy-antropologik yondashuv bo'lib, unda marosimlar jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar, gender rollari, iqtisodiy xarajatlar, mahalla institutlari va identiklik bilan bog'liq holda tahlil qilinadi.

Sovet davri tadqiqotlarida Xorazm oilaviy marosimlari: Xorazm oilaviy marosimlarini ilmiy asosda o'rganishda sovet davri etnografik izlanishlari alohida ahamiyatga ega. Bu davrda Xorazm vohasi Markaziy Osiyoning qadimiy sivilizatsiya hududlaridan biri sifatida keng o'rganildi. Ayniqsa, S.P. Tolstov rahbarligidagi Xorazm arxeologiya-etnografiya ekspeditsiyasi Xorazm tarixiy-madaniy merosini o'rganishda muhim ilmiy maktab vazifasini bajardi. Sovet davri tadqiqotlarida Xorazm aholisi turmush tarzi, xo'jalik faoliyati, diniy tasavvurlari, dafn marosimlari, nikoh munosabatlari va qadimgi e'tiqodlar bilan bog'liq marosimlar tahlil qilindi. Bunday tadqiqotlar ichida G.P. Snesevning Xorazm o'zbeklari orasida islomgacha bo'lgan

e'tiqod va marosim qoldiqlariga bag'ishlangan monografiyasi muhim o'rin tutadi. G.P. Snesev Xorazm marosimlarini faqat diniy amaliyot sifatida emas, balki qadimgi madaniy qatlamlarni saqlab qolgan murakkab etnografik hodisa sifatida tahlil qilgan. Sovet davri tarixshunosligining yana bir muhim jihati shundaki, unda nikoh-to'y marosimlari tarixiy-etnografik manba sifatida qaralgan. N.P. Lobacheva Xorazm o'zbeklarining an'anaviy to'y marosimlarini tahlil qilib, nikoh marosimlari orqali qarindoshlik tizimi, ijtimoiy maqom, mahalla aloqalari va qadimgi urf-odatlarining saqlanish darajasini aniqlash mumkinligini ko'rsatgan.

Nikoh-to'y marosimlarining tarixshunoslikdagi o'rni: Xorazm oilaviy marosimlari ichida nikoh-to'y marosimlari eng ko'p o'rganilgan yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Chunki to'y marosimi faqat ikki yoshning oila qurishi bilan bog'liq voqea emas, balki ikki urug', ikki oila va keng qarindoshlik tarmoqlari o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlovchi marosimdir. Xorazm to'y marosimlari tarkibida sovchilik, unashtirish, fотиha, quda-andachilik, kelin olib kelish, kelin salom, yuz ochdi, kuyov chaqiriq kabi bosqichlar muhim o'rin tutadi. O'zbek nikoh marosimlari ko'plab tadqiqotlarda uch bosqichga – nikohdan oldingi, nikoh vaqtida bajariladigan va nikohdan keyingi urf-odatlarga ajratib o'rganiladi. Bu tasnif Xorazm marosimlarini tizimli o'rganishda ham muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Tarixshunoslik nuqtayi nazaridan to'y marosimlarining ahamiyati shundaki, ular orqali jamiyatdagi gender rollari, iqtisodiy majburiyatlar, qarindoshlik aloqalari va qadriyatlar tizimi namoyon bo'ladi. Masalan, kelin salom marosimi kelinning yangi oiladagi ijtimoiy maqomini belgilasa, qudachilik munosabatlari ikki oila o'rtasidagi ijtimoiy hamkorlikni mustahkamlaydi. Shu bois to'y marosimi Xorazm etnografiyasida nafaqat madaniy, balki ijtimoiy-tarixiy manba sifatida ham muhimdir.

Dafn va xotira marosimlarining o'rganilishi: Xorazm oilaviy marosimlarining yana bir muhim yo'nalishi – dafn va xotira marosimlaridir. Dafn marosimlari xalqning o'lim, ruh, oxirat, ajdodlar xotirasi va diniy e'tiqodlar haqidagi tasavvurlarini aks ettiradi. Xorazmda dafn marosimlari islomiy qoidalar asosida bajarilsa-da, ayrim

hollarda qadimgi mahalliy tasavvurlar va xalqona e'tiqodlar bilan uyg'unlashgan holda namoyon bo'ladi. G.P. Snesev tadqiqotlari Xorazm marosimlarida islomgacha bo'lgan e'tiqod qoldiqlarini aniqlashga qaratilgani bilan muhimdir. Uning yondashuvi dafn, xotira, muqaddas joylarga sig'inish, ruhlar haqidagi tasavvurlar va marosim amaliyotlarida qadimgi qatlamlar saqlanib qolganini ko'rsatishga intilgan.^[6] Bu jihatdan Xorazm dafn marosimlari tarixshunosligi diniy sinkretizm, ya'ni turli diniy-madaniy qatlamlarning bir marosim ichida qo'shib ketishi masalasini o'rganishda alohida ahamiyatga ega.

Mustaqillik davri tarixshunosligida yangi yondashuvlar: Mustaqillik davridan boshlab Xorazm oilaviy marosimlariga nisbatan ilmiy yondashuvda sezilarli o'zgarish yuz berdi. Sovet davrida ayrim urf-odatlar ko'proq eskilik qoldig'i sifatida baholangan bo'lsa, mustaqillik davrida ular milliy qadriyat, madaniy meros va xalqning tarixiy xotirasi sifatida qayta talqin qilina boshlandi. Zamonaviy tadqiqotlarda Xorazm urf-odatlari va marosimlari xalq identitetini shakllantiruvchi muhim madaniy omil sifatida ko'riladi. Xorazm marosimlari haqidagi yangi maqolalarda an'analar avloddan-avlodga o'tib kelayotgan madaniy meros sifatida tahlil qilinadi va ularning madaniy turizmni rivojlantirishdagi ahamiyati ham ko'rsatib o'tiladi. Bu davr tadqiqotlarida marosimlarning zamonaviylashuvi, iqtisodiy xarajatlarning ortishi, to'ylarning hashamatlashuvi, diniy amaliyotlarning kuchayishi yoki qayta tiklanishi, shuningdek, yoshlar va katta avlod o'rtasidagi qadriyatlar farqi kabi masalalar ham dolzarb ilmiy muammo sifatida yuzaga chiqmoqda.

Mavzu bo'yicha ilmiy bo'shliqlar: Xorazm viloyati oilaviy an'anaviy marosimlari bo'yicha muayyan ilmiy izlanishlar mavjud bo'lsa-da, mavzu hali to'liq o'rganilgan, deb bo'lmaydi. Birinchidan, Xorazmning turli tumanlari Xiva, Urganch, Hazorasp, Shovot, Gurlan, Qo'shko'pir, Bog'ot va boshqa hududlarda oilaviy marosimlarning lokal farqlari alohida taqqoslama tadqiqot sifatida yetarlicha o'rganilmagan. Ikkinchidan, sovet davri, mustaqillikning dastlabki yillari va hozirgi globallashuv davridagi oilaviy marosimlar o'rtasidagi farqlar chuqur tarixiy dinamikada

tahlil qilinishi zarur. Uchinchidan, ayollar roli, qaynona-kelin munosabatlari, kelin maqomi, qudachilikdagi iqtisodiy majburiyatlar, to'y xarajatlari va migratsiyaning marosimlarga ta'siri kabi masalalar yangi ilmiy yondashuvlarni talab qiladi.

Xulosa: Xorazm viloyati oilaviy an'anaviy marosimlari tarixshunosligi murakkab va ko'p qirrali ilmiy yo'nalishdir. Bu mavzu orqali Xorazm xalqining oilaviy hayoti, ijtimoiy munosabatlari, qadimiy e'tiqodlari, diniy qarashlari va madaniy merosi turli davrlarda qanday o'rganilgani aniqlanadi. Sovet davri tadqiqotlari Xorazm marosimlarini tarixiy-etnografik manba sifatida tahlil qilishga asos soldi. G.P. Snesev Xorazm o'zbeklari orasida islomgacha bo'lgan e'tiqod va marosim qoldiqlarini o'rgangan bo'lsa, N. P. Lobacheva nikoh-to'y marosimlarini tarixiy-etnografik manba sifatida tahlil qilgan. Mustaqillik davrida esa Xorazm oilaviy marosimlariga milliy qadriyat, madaniy meros va mahalliy identitetni ifodalovchi ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida yondashish kuchaydi. Kelgusida Xorazm oilaviy marosimlarini tumanlar kesimida, gender yondashuvi asosida, iqtisodiy xarajatlar, migratsiya va globallashuv ta'siri nuqtayi nazaridan chuqurroq o'rganish mavzuning ilmiy ahamiyatini yanada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Снесарев Г. П. Реликты домусульманских верований и обрядов у узбеков Хорезма. Москва: Наука, 1969.
2. Лобачёва Н. П. Свадебный обряд как историко-этнографический источник: на примере хорезмских узбеков.
3. Толстов С. П. Древний Хорезм. Москва: МГУ, 1948.
4. Толстов С. П. По следам древнехорезмийской цивилизации. Москва Ленинград: АН СССР, 1948.
5. Раджаббоева С. М., Турсунова Н. Х. Значение обычаев и обрядов в Хорезме. 2023.
6. Матязова Н. С. Отражение быта и обрядов в хорезмских дастанах. 2016.
7. Xorazm Ma'mun akademiyasi axborotnomasi materiallari.

IMPROVING THE PROCEDURE FOR INCENTIVIZING JUDGES IN THE ADMINISTRATION OF JUSTICE

Sherbadalov Ravshanbek Tursunovich

Independent Researcher, Higher School of Judges under the Supreme Judicial
Council of the Republic of Uzbekistan

Matkarimov Khotamjon Kuronbaevich

Chairman of the Ohangaron Inter-District Civil Court, Tashkent Region

Abstract. This article examines the procedures and criteria for incentivizing judges in the administration of justice in the Republic of Uzbekistan, analyzes their current state, and highlights the relevance of their further improvement. Drawing on the experience of foreign countries in the field of employee incentive systems, the study explores approaches to enhancing the procedures and criteria for encouraging judges. Particular attention is paid to developing proposals aimed at improving the effectiveness, transparency, and objectivity of judicial incentive mechanisms and assessing their practical significance.

Keywords. judicial incentives and rewards, evaluation of judicial performance, “ADOLAT” information systems complex, judiciary corps, administration of justice, evaluation criteria, quantitative analysis, qualitative analysis, electronic system, selection and appointment of judges.

**Судьяларни одил судловни амалга оширишдаги фаолиятини
рағбатлантириш тартибини такомиллаштириш.**

Шербадалов Равшанбек Турсунович - Ўзбекистон Республикаси Судьялар
олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби, мустақил изланувчиси.

Тел: +998913499799. E-mail: sherbadalovravshan@umail.uz

Маткаримов Хотамжон Куронбаевич

Тошкент вилояти фуқаролик ишлари бўйича Оҳангарон туманлараро суди раиси

Ушбу мақолада, Ўзбекистон Республикасида судьяларни одил судловни
амалга оширишдаги фаолиятини рағбатлантириш тартиби ва мезонлари, уларнинг

бугунги ҳолати таҳлили, уларни такомиллаштиришнинг долзарблиги, хорижий давлатларда ходимларни рағбатлантиришда тартиби бўйича тажрибасини ўрганган ҳолда, судьяларни рағбатлантириш тартиби ва мезонларини такомиллаштириш юзасидан таклифлар ва уларнинг долзарблиги кўриб чиқилади.

Таянч сўзлар: Судьяларни рағбатлантириш ва мукофотлаш, судьялар фаолиятининг самарадорлигини баҳолаш, “ADOLAT” ахборот тизимлари комплекси, судьялар корпуси, одил судлов, баҳолаш мезонлари, сон таҳлил, сифат таҳлил, электрон тизим, судьяларни танлаш ва тайинлаш.

Мамлакатимиз мустақиллигининг илк даврларидан бошлаб, суд ҳокимиятини босқичма-босқич мустаҳкамлаб бориш, суднинг мустақиллигини таъминлаш, уни собиқ тузумда бўлгани каби қатағон қуроли ва жазолаш идораси сифатидаги орган эмас, балки инсон ва фуқаро ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя ва муҳофаза этишга хизмат қиладиган мустақил давлат институтига айлантиришга қаратилган кенг кўламли ташкилий-ҳуқуқий чора-тадбирлар амалга оширилди.

Суд ҳокимиятининг чинакам мустақиллигини таъминлаш, судлар фаолияти самарадорлиги ва нуфузини ошириш, судьялик лавозимларига муносиб номзодларни танлаш ва тайинлаш ҳамда судьяларни касбий, мансаб лавозимида ўсиши, раҳбар лавозимида тайинланишига оид фаолият - судьяларни рағбатлантириш тартибининг очиклиги, шаффофлиги, адолатлилиги, ошкоралиги билан узвий боғлиқдир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020-йил 7-декабрдаги “Судьяларнинг чинакам мустақиллигини таъминлаш ҳамда суд тизимида коррупциянинг олдини олиш самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6127-сонли Фармонида мувофиқ, судьяларнинг одил судловни амалга оширишдаги фаолиятини рағбатлантиришни йўлга қўйиш, «Ибратли судья» мукофотини, одил судловни амалга оширишда узоқ йиллар самарали меҳнат қилиб пенсияга чиққан судьялар учун «Суд фахрийси» кўкрак нишонини

жорий этилиши, албатта судьяларнинг фаолиятини баҳолаш ҳамда уларни рағбатлантириш ва мукофотлаш соҳасида муҳим аҳамият касб этади.

Асосий қисм

Шу билан бир қаторда, Республикада олиб борилаётган ислохотлар даврида суд тизимида судьялар фаолияти баҳолаш орқали уларни рағбатлантириш ва мукофотлаш, ушбу соҳада мавжуд норматив-ҳуқуқий ҳужжатларини таҳлил қилиш, уларни такомиллаштиришнинг аҳамияти, ушбу соҳадаги хорижий мамлакатлар амалиёти ва улардан қайси бирларини Ўзбекистонга тадбиқ этиш мумкинлиги долзарб масалалардан биридир.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 6 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши тўғрисида”ги ЎРҚ-427-сонли Қонунида Судьялар олий кенгаши **кенгашнинг асосий вазифаларидан бири сифатида** судьяларни рағбатлантириш ва мукофотлаш масаласи юзасидан ташаббус кўрсатиш ҳамда **кенгашнинг ваколатидан бири сифатида** судьяларни давлат мукофотлари билан тақдирлаш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентига тақдимномалар киритиш белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши 2021 йил 12 июлдаги СОКҚ-1582-III-сонли қарори билан “**«Ибратли судья» мукофоти тўғрисида**”ги Низом тасдиқланган бўлиб, мазкур Низомда «Ибратли судья» мукофотига номзодларни танлаш Судьялар олий кенгашининг «Судьялар фаолиятини баҳолаш бўйича электрон рейтинг тизими» (кейинги ўринларда - «Рейтинг тизими» деб аталади) кўрсаткичлари асосида амалга оширилиши ҳамда рейтинг тизимида асосан номзоднинг фаолиятини баҳолашда судьянинг профессионаллик даражаси, касбий лаёқати, интизоми, иш самарадорлиги, одоб-ахлоқи, масъулияти, саводхонлиги, ахборот-технологияларини қўллай билиши каби мезонлар бўйича тўплаган баллари инобатга олинади, агарда рейтинг тизими кўрсаткичлари бўйича бир хил юқори баллни тўплаган судьяларни номзод сифатида танлашда уларнинг иш юкламаси юқорилиги, мураккаб тоифадаги

кўрган ишларининг ҳажми ҳамда меҳнат стажи инобатга олиши жорий қилинганлигини кўришимиз мумкин.

Рейтинг тизимида эса суд қарорларининг сифати, судьянинг масъулияти ва одоби ҳамда судьянинг чет тилларини билиши асосий баҳолаш мезони ҳисобланади. Бундан ташқари, судьяларнинг иш ҳажми катталиги, судьялар клуби онлайн форумидаги фаоллиги, илмий даражага эгалиги, судьяларнинг касбий малака оширишида қатнашганлиги ҳамда муайян иш бўйича тарафларнинг ярашувига (келишувига) эришганлиги қўшимча баҳолаш мезони ҳисобланади.

Хорижий мамлакатлар, хусусан Жанубий Корея ва Япония мамлакати тажрибасидан келиб чиқсак, мамлакат унча катта бўлмаган ер майдони мавжудлиги ҳамда кўплаб табиий бойликларга эга бўлмасда, мамлакатни кескин ривожлантириш ва жаҳон ҳамжамиятида кучли иқтисодиётга эга бўлиш мақсадида, ривожланишнинг энг муҳим омили ҳисобланган инсон капиталидан самарали фойдаланиш тизимига катта эътибор қаратилган. Шу сабабли, кадрлар масаласи бўйича шаффоф тизимини таъминлаш учун “Human resource management” яъни кадрлар захирасини бошқариш бўлими ташкил этилган.

Мазкур бўлимнинг вазифаларидан бири ходимларнинг лавозимга тайинлашда уларнинг фаолиятларини нафақат сон таҳлил, балким сифат таҳлиллар асосида, олдиндан белгиланган мезонлар, яъни очиклиги, шаффофлик, адолатлилик, ошкоралик асосида номзодларни рағбатлантириш ёки мукофотлашга тақдим этишдир.

Ҳозирда, судьялар фаолиятининг самарадорлигини баҳолаш бўйича электрон ахборот дастурига маълумотлар судьялар малака ҳайъати котиби томонидан киритилиб борилаётганлиги ҳамда дастур ушбу маълумотларни сон таҳлили асосида баҳолаётганлигини кўриш мумкин.

Яъни, иш туркумининг мураккаблиги, иш тоифаси мезонларини инобатга олмасдан, балким судьяларга тўғри келаётган иш сони ва ушбу ишлар бўйича суд қарорларининг барқарорлигига қараб, “сон” таҳлили асосида баҳо берилмоқда.

Шунингдек, судьяларнинг интизоми, иш самарадорлиги, одоб-ахлоқи, масъулияти, саводхонлиги, ахборот-технологияларини қўллай билиши, коррупцияга мойиллиги, бошқа психологик ҳолатлари каби мезонларни очиқлик, шаффофлик, адолатлилик, ошкоралик тамойиллари асосида баҳолаш бўйича аниқ тизим ташкил этилмаган.

Бу эса ўз навбатида, судьялар фаолияти самарадорлигини баҳолаш тизимини инсон омилисиз ва аралашувисиз, нафақат “сон”, балким “сифат” таҳлил уйғунлашган ҳолда ташкил этилиши ҳамда судьяларнинг интизоми, иш самарадорлиги, одоб-ахлоқи, масъулияти, саводхонлиги, ахборот-технологияларини қўллай билиши, коррупцияга мойиллиги, бошқа психологик ҳолатларини мезонларни баҳолаш бўйича аниқ тизим ташкил этиш орқали судьяларни рағбатлантириш тартибини яънада такомиллаштиришни мақсадга мувофиқлигини кўрсатмоқда.

Хулоса

Ушбу ҳалқаро тажрибалар ва судьялар фаолияти самарадорлигини баҳолаш ва уларни рағбатлантириш бўйича жорий этилган тартибни таҳлил қилиб чиқган ҳолда, қуйидагиларни Ўзбекистон Республикасида жорий этиш муҳимдир:

Судьялар фаолияти самарадорлигини баҳолаш тизимини судларда ташлик этилган “ADOLAT” ахборот тизимлари комплекси билан тўлиқ интеграциясини таъминлаш;

Судьялар фаолияти самарадорлигини баҳолашда жорий этилган мезонларга қўшимча равишда иш туркуми ва тоифасининг мураккаблигига доир мезонлар жорий қилиш;

Судьялар фаолияти самарадорлигини баҳолаш тизимини бошқа давлат органларидаги тегишли интерактив хизматлари билан интеграциясини таъминлаш;

Судьяларнинг интизоми, иш самарадорлиги, одоб-ахлоқи, масъулияти, саводхонлиги, ахборот-технологияларини қўллай билиши, коррупцияга мойиллиги, бошқа психологик ҳолатлари каби мезонларни очиқлик, шаффофлик,

адолатлилик, ошкоралик тамойиллари асосида баҳолаш бўйича аниқ тартиб ва электрон тизим ташкил этиш лозим.

Ўзбекистон Республикасида ушбу таклифларни амалда жорий этилиши, судьялар фаолияти самарадорлигини баҳолаш тизимини холислик ва шаффофлик, адолатлилик, ҳаққонийлик, инсон омилисиз ва аралашувисиз, “сон” ва “сифат” таҳлил уйғунлашган ҳолда ҳамда судьяларнинг интизоми, иш самарадорлиги, одоб-ахлоқи, масъулияти, саводхонлиги, ахборот-технологияларини қўллай билиши, коррупцияга мойиллиги, бошқа психологик ҳолатларини мезонларни баҳолаш бўйича аниқ тартиб ва электрон тизимни ташкил этилиши, судьялар фаолиятини объектив ва адолатли баҳолаш орқали муносиб номзодларни рағбатлантиришга имкон яратади.

Натижада, судьялар фаолияти самарадорлигини баҳолаш тизимини холислик ва шаффофлик, адолатлилик, ҳаққонийлик, инсон омилисиз ва аралашувисиз, “сон” ҳамда “сифат” таҳлил уйғунлашган ҳолда ҳамда юқорида қайд этилган бошқа мезонларни баҳолашнинг аниқ тартиби ва электрон тизимини ташкил этилишини таминлаш орқали суд тизимида етарли билим ва ҳаётий тажрибага эга бўлган янги Ўзбекистонда рўй бераётган тарихий бурилиш палласида адолатни қарор топтиришга қодир бўлган маънавий баркамол судьяларни танлаш ва тайинлаш, раҳбар лавозимларига муносиб номзодларни танлаш ҳамда уларни суд тизимини малакали ва ҳалол пок кадрлар билан тўлдириш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, қонуний манфаатлари тўлиқ таъминланишига, судларни инсон ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза қилувчи ҳамда ишончли ҳимоя қилувчи давлатнинг чинакам мустақил институтига айлантиришга ҳизмат қилади.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2022 йил 28 январдаги “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сонли Фармони.

3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2023 йил 16 январдаги ПФ-11-сонли фармони билан тасдиқланган “2023-2026 йилларга мўлжалланган суд тизимини сифат жиҳатидан янги босқичга олиб чиқишнинг қисқа муддатли Стратегияси”.
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2020 йил 7 декабрдаги “Судьяларнинг чинакам мустақиллигини таъминлаш ҳамда суд тизимида коррупциянинг олдини олиш самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6127-сонли Фармони.
5. Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгашининг 2021 йил 6 декабрдаги 1646-сонли қарори билан тасдиқланган “Судьялар фаолияти самарадорлигини электрон рейтинг баҳолаш тартиби тўғрисида”ги Низом.
6. Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши 2021 йил 12 июлдаги СОКҚ-1582-III-сонли қарори билан тасдиқланган “«Ибратли судья» мукофоти тўғрисида”ги Низом.
7. Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгашининг 2023 йилдаги фаолиятига доир Ахбороти. Тошкент-2024. 10-б. Судьялар олий кенгаши расмий сайти.
8. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепсияси// Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг кўшма мажлисидаги марузаси. Халқ сўзи газетаси, 2010 йил 13 ноябр. - № 220 (5135).
9. John O.Haley., Wiley B. Rutledge.The Japanese Judiciary:Maintaining Integrity, Autonomy and the Public Trust. 2003., p 4.
10. Litigation in Korea. Litigating in Korea: a general overview of Korean civil procedure. Court system. Edward Elgar publishing Limited. 2010 y.
11. Members. Qualifications <https://eng.scourt.go.kr> Жанубий Корея Олий судининг расмий сайтидан.
12. Justices, Judges, and Court Officials other than Judges (1) Overview of the Personnel Structure <http://www.courts.go.jp> Япония Олий судининг расмий сайтидан.

INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS OF THE USE OF WATER RESOURCES IN CENTRAL ASIA

Shodiyeva Dilnoza Shoim qizi

Lecturer, Department of Legal Sciences, National Research University "TIIAME"

ABSTRACT

This article examines the international legal aspects of transboundary water resource management in Central Asia. The study analyzes legal mechanisms governing the Amu Darya and Syr Darya river basins, the fundamental principles of international water law, and regional cooperation frameworks. Particular attention is given to the impacts of climate change and the Aral Sea crisis on water resources. The research identifies existing legal challenges and proposes recommendations aimed at strengthening water diplomacy and establishing a unified regional water management platform in Central Asia.

Keywords

transboundary water resources, international water law, Amu Darya, Syr Darya, Aral Sea, water diplomacy, climate change, regional cooperation, water security, water resources management, international legal mechanisms, Uzbekistan.

MARKAZIY OSIYODA SUV RESURLARIDAN FOYDALANISHNING XALQARO-HUQUQIY JIHATLARI

Shodiyeva Dilnoza Shoim qizi

"TIQXMMI" Milliy tadqiqot universiteti "Huquqiy fanlar kafedrası" o'qituvchisi

E-mail: dilnozashodiyeva4@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasida transchegaraviy suv resurslaridan foydalanishning xalqaro-huquqiy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda Amudaryo va Sirdaryo havzalaridagi suv resurslarini boshqarish bilan bog'liq huquqiy mexanizmlar, xalqaro suv huquqining asosiy tamoyillari hamda mintaqaviy hamkorlik masalalari o'rganilgan. Shuningdek, iqlim o'zgarishi va Orol dengizi inqirozining suv

resurslariga ta'siri yoritilgan. Tadqiqot natijasida mavjud huquqiy muammolar aniqlanib, Markaziy Osiyoda suv diplomatiyasini rivojlantirish hamda yagona mintaqaviy suv boshqaruvi platformasini yaratish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: *transchegaraviy suvlar, xalqaro suv huquqi, Amudaryo, Sirdaryo, Orol dengizi, suv diplomatiyasi, iqlim o'zgarishi, mintaqaviy hamkorlik, O'zbekiston.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются международно-правовые основы использования трансграничных водных ресурсов в Центральной Азии. Исследуются правовые механизмы управления водными ресурсами бассейнов Амударьи и Сырдарьи, основные принципы международного водного права и вопросы регионального сотрудничества. Особое внимание уделяется последствиям изменения климата и кризису Аральского моря. В результате исследования выявлены существующие правовые проблемы и предложены рекомендации по развитию водной дипломатии и созданию единой региональной платформы управления водными ресурсами Центральной Азии.

Ключевые слова: *трансграничные водные ресурсы, международное водное право, Амударья, Сырдарья, Аральское море, водная дипломатия, изменение климата, региональное сотрудничество, водная безопасность, управление водными ресурсами, международно-правовые механизмы, Узбекистан*

KIRISH

XXI asrda suv resurslari geosiyosiy, iqtisodiy va ekologik xavfsizlikning muhim omillaridan biriga aylandi. Ayniqsa, Markaziy Osiyo mintaqasida transchegaraviy suv resurslaridan foydalanish masalasi davlatlararo munosabatlarning eng dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mintaqaning asosiy suv manbalari bo'lgan Amudaryo va Sirdaryo havzalari O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va Turkmaniston davlatlari manfaatlari bilan chambarchas bog'liq. Suv resurslarining notekis taqsimlanganligi, aholi sonining o'sishi hamda iqlim o'zgarishi oqibatlari suvdan foydalanish bo'yicha ziddiyatlarning kuchayishiga sabab bo'lmoqda [1].

Sovet Ittifoqi parchalangandan so'ng mintaqadagi yagona suv boshqaruvi tizimi barham topdi va mustaqil davlatlar o'rtasida yangi huquqiy munosabatlarni shakllantirish zarurati yuzaga keldi. Yuqori oqim davlatlari — Qirg'iziston va Tojikiston gidroenergetika manfaatlarini ustuvor deb bilsa, quyi oqim davlatlari — O'zbekiston va Turkmaniston sug'orish ehtiyojlari uchun barqaror suv oqimini talab qilmoqda [3].

Mazkur tadqiqotning maqsadi Markaziy Osiyo davlatlarining transchegaraviy suv resurslaridan foydalanish jarayonida xalqaro huquq normalari va tamoyillariga rioya etish darajasini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda mintaqaviy hamkorlikni takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Transchegaraviy suv resurslarini boshqarish masalalari xalqaro huquq fanida keng tadqiq etilgan. 1997-yildagi BMTning "Xalqaro suv yo'llaridan navigatsiyadan tashqari maqsadlarda foydalanish to'g'risida"gi Konvensiyasi xalqaro suv huquqining asosiy universal manbasi sifatida e'tirof etiladi [1]. Ushbu hujjatda oqilona va adolatli foydalanish, sezilarli zarar yetkazmaslik hamda davlatlar o'rtasidagi hamkorlik tamoyillari mustahkamlangan.

1992-yildagi Xelsinki konvensiyasi esa transchegaraviy suv havzalarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish bo'yicha hamkorlikning huquqiy asoslarini belgilaydi [2]. Salman xalqaro suv huquqining rivojlanish bosqichlarini tahlil qilib, mazkur konvensiyalarning zamonaviy xalqaro suv huquqidagi o'rini yoritgan [8].

Markaziy Osiyodagi suv muammolari Sievers tomonidan mintaqaviy xavfsizlik nuqtai nazaridan o'rganilgan bo'lib, muallif suv resurslari ustidan nazorat siyosiy ziddiyatlar manbai ekanligini ta'kidlaydi [3]. Dukhovny va de Schutter esa mintaqaning suv resurslari, ulardan foydalanish tarixi va istiqbollari bo'yicha batafsil ilmiy tahlillarni keltirgan [9].

Orol dengizi ekologik fojiasi masalalari Micklin tomonidan o'rganilib, dengiz sathining keskin pasayishi va uning ekologik oqibatlarini ilmiy jihatdan asoslab berilgan

[5]. So‘nggi yillarda IPCC va Jahon banki hisobotlarida iqlim o‘zgarishining Markaziy Osiyo suv resurslariga salbiy ta’siri alohida qayd etilgan [6;7].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tadqiqot davomida Markaziy Osiyoda transchegaraviy suv resurslarini boshqarish tizimi, mavjud xalqaro-huquqiy normalar hamda mintaqaviy hamkorlik mexanizmlarining samaradorligi tahlil qilindi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, mintaqada suv resurslaridan foydalanish bilan bog‘liq muammolar nafaqat tabiiy resurslarni boshqarish masalasi, balki xalqaro huquq, mintaqaviy xavfsizlik, iqtisodiy rivojlanish va ekologik barqarorlik bilan chambarchas bog‘liq murakkab jarayondir.

Markaziy Osiyo davlatlari uchun Amudaryo va Sirdaryo havzalari hayotiy ahamiyatga ega bo‘lgan strategik suv manbalari hisoblanadi. Amudaryo uzunligi 2540 km bo‘lib, Tojikiston va Afg‘oniston tog‘laridan boshlanadi hamda O‘zbekiston va Turkmaniston hududlari orqali oqib o‘tadi. Sirdaryo esa 3018 km uzunlikka ega bo‘lib, Qirg‘iziston, O‘zbekiston va Qozog‘iston hududlarini qamrab oladi. Mazkur ikki daryo havzasi Markaziy Osiyo aholisining 80 foizdan ortig‘ini suv bilan ta’minlaydi va qishloq xo‘jaligi, energetika hamda ichimlik suvi ehtiyojlari uchun asosiy manba vazifasini bajaradi [1; 9].

Tahlillar natijasida ushbu havzalarning umumiy yillik suv oqimi taxminan 116 km³ ni tashkil etishi aniqlandi. Shundan Amudaryo ulushi 79 km³, Sirdaryo ulushi esa 37 km³ ga teng. Biroq iqlim o‘zgarishi, yog‘ingarchilik rejimining o‘zgarishi va tog‘ muzliklarining qisqarishi natijasida suv oqimi hajmi yil sayin beqarorlashib bormoqda. Ayrim ilmiy prognozlarga ko‘ra, 2050-yilga borib mintaqadagi suv oqimi 20–30 foizgacha kamayishi mumkin [6; 7]. Mintaqa davlatlarining suvdan foydalanish maqsadlari o‘rtasida jiddiy tafovut mavjudligi aniqlandi. O‘zbekiston va Turkmaniston iqtisodiyoti asosan sug‘orma dehqonchilikka tayanganligi sababli ular uchun suv qishloq xo‘jaligi rivojlanishining asosiy omili hisoblanadi. Xususan, O‘zbekistonda paxta va don yetishtirish uchun yiliga o‘rtacha 52 km³ suv sarflanadi. Shu sababli quyi oqim davlatlari vegetatsiya davrida suvning barqaror yetib kelishidan manfaatdor.

Aksincha, Tojikiston va Qirg'iziston elektr energiyasining 90 foizdan ortig'ini gidroenergetika hisobidan ishlab chiqaradi va ular suvdan avvalo energetik resurs sifatida foydalanishga intiladi [3; 9].

Tadqiqot natijalari yuqori va quyi oqim davlatlari manfaatlari o'rtasidagi qarama-qarshilik mintaqadagi asosiy suv muammosi ekanligini ko'rsatdi. Yuqori oqim davlatlari o'z hududlarida shakllanadigan suv resurslaridan suveren foydalanish huquqini ilgari sursa, quyi oqim davlatlari suv oqimining kamayishi qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat xavfsizligiga salbiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi. Mazkur qarama-qarshilik xalqaro suv huquqining asosiy tamoyillari — oqilona va adolatli foydalanish hamda sezilarli zarar yetkazmaslik tamoyillarini amalda qo'llashni murakkablashtirmoqda [1; 8].

Gidroenergetika va sug'orish manfaatlari o'rtasidagi ziddiyatlar ham alohida e'tiborga loyiq. Qirg'iziston va Tojikiston qish mavsumida elektr energiyasiga bo'lgan talabning ortishi sababli suv omborlaridan ko'proq suv chiqarishga intiladi. O'zbekiston va Turkmaniston esa aksincha, yoz mavsumida sug'orish ehtiyojlari uchun katta hajmdagi suvga muhtoj. Natijada suvning mavsumiy taqsimotida nomuvofiqlik yuzaga keladi. Bu esa har yili diplomatik muzokaralar va kelishmovchiliklarning paydo bo'lishiga sabab bo'lmoqda.

Xalqaro-huquqiy asoslarning tahlili shuni ko'rsatdiki, transchegaraviy suv resurslaridan foydalanishni tartibga soluvchi eng muhim hujjatlar 1992-yilgi Xelsinki konvensiyasi hamda 1997-yilgi BMT Suv konvensiyasi hisoblanadi [1; 2]. Ushbu hujjatlar davlatlar o'rtasidagi hamkorlik, suv resurslaridan oqilona foydalanish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash va nizolarni tinch yo'l bilan hal etishning huquqiy asoslarini belgilab beradi. Biroq tadqiqot natijalari Markaziy Osiyo davlatlarining ushbu universal huquqiy mexanizmlardan yetarli darajada foydalanmayotganligini ko'rsatdi. Ayniqsa, 1997-yilgi BMT Suv konvensiyasining mintaqa davlatlari tomonidan ratifikatsiya qilinmaganligi xalqaro-huquqiy tartibga solishning muhim kamchiligi sifatida baholandi.

Mintaqaviy hamkorlik institutlari faoliyatining o'rganilishi IFASning muhim platforma ekanligini ko'rsatdi. Orol dengizini qutqarish xalqaro jamg'armasi tashkil etilganidan buyon suv resurslarini boshqarish va ekologik muammolarni yumshatish borasida muayyan natijalarga erishilgan.

Orol dengizi inqirozi suv resurslarini noto'g'ri boshqarishning eng yaqqol oqibati sifatida namoyon bo'lmoqda. XX asrning o'rtalarida maydoni 68 ming km² dan ortiq bo'lgan Orol dengizi hozirgi kunga kelib o'z hajmining 90 foizdan ko'prog'ini yo'qotgan [5]. Bu holat baliqchilik sanoatining tanazzulga uchrashi, tuproqning sho'rlanishi, chang va tuz bo'ronlarining kuchayishi, ichimlik suvi sifati yomonlashuvi hamda aholi salomatligining yomonlashishiga olib keldi. Demak, suv muammosi faqat iqtisodiy emas, balki ekologik va ijtimoiy xavfsizlik masalasi ham hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari asosida Markaziy Osiyo uchun Yagona Suv Boshqaruvi Platformasini tashkil etish taklif etildi. Mazkur platforma IFAS, ICWC va ICSD kabi mavjud institutlar faoliyatini yagona tizimga birlashtirish imkonini beradi. Platforma doirasida real vaqt rejimida suv monitoringi, suv-energiya almashinuvi bo'yicha moliyaviy mexanizmlar, nizolarni hal etishning majburiy vositachilik tartibi, iqlim o'zgarishiga moslashuv fondi va mustaqil ilmiy-ekspert kengashini tashkil etish nazarda tutiladi.

Umuman olganda, o'tkazilgan tahlillar Markaziy Osiyoda transchegaraviy suv resurslarini boshqarish masalasi xalqaro huquq, ekologik xavfsizlik va mintaqaviy hamkorlikning kesishgan nuqtasida joylashganligini ko'rsatdi. Mavjud muammolarni hal etish davlatlarning o'zaro ishonchi, xalqaro huquq normalariga sodiqligi hamda uzoq muddatli mintaqaviy hamkorlikni rivojlantirishga bog'liqdir.

XULOSA

Mazkur tadqiqot Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasida transchegaraviy suv resurslaridan foydalanishning xalqaro-huquqiy jihatlarini tahlil qilishga bag'ishlandi. Tadqiqot davomida Amudaryo va Sirdaryo havzalarining mintaqa davlatlari iqtisodiyoti,

ekologik barqarorligi va ijtimoiy rivojlanishi uchun strategik ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, transchegaraviy suv resurslarini boshqarishga oid xalqaro-huquqiy asoslar mavjud bo'lishiga qaramay, ularning Markaziy Osiyo mintaqasida samarali qo'llanilishi yetarli darajada ta'minlanmagan. Xususan, 1997-yilgi BMTning Xalqaro suv yo'llaridan navigatsiyadan tashqari maqsadlarda foydalanish to'g'risidagi konvensiyasi hamda 1992-yilgi Xelsinki konvensiyasida belgilangan "oqilona va adolatli foydalanish", "sezilarli zarar yetkazmaslik" va "hamkorlik qilish" tamoyillari mintaqadagi suv munosabatlarini tartibga solish uchun muhim huquqiy asos bo'lib xizmat qilsa-da, amaliyotda ularning to'liq tatbiq etilmayotgani kuzatildi.

Bundan tashqari, iqlim o'zgarishi, muzliklar hajmining qisqarishi, suv tanqisligining ortib borishi va Orol dengizi inqirozi mavjud muammolarni yanada murakkablashtirayotgani aniqlandi. Bu holat transchegaraviy suv resurslarini boshqarishda zamonaviy va moslashuvchan huquqiy mexanizmlarni ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi takliflar ilgari suriladi:

- Markaziy Osiyo davlatlari tomonidan 1997-yilgi BMT Suv konvensiyasini ratifikatsiya qilish va uning normalarini milliy qonunchilikka implementatsiya qilish;
- IFAS faoliyatini institutsional jihatdan kuchaytirish hamda uning tarkibida nizolarni hal etuvchi mintaqaviy arbitraj mexanizmini tashkil etish;
- Amudaryo va Sirdaryo havzalari bo'yicha yagona raqamli monitoring tizimini yaratish;
- Markaziy Osiyo uchun Yagona Suv Boshqaruvi Platformasini tashkil etish va uning faoliyatini xalqaro huquq tamoyillari asosida yo'lga qo'yish.

Xulosa qilib aytganda, Markaziy Osiyoda transchegaraviy suv resurslaridan oqilona foydalanish va ularni samarali boshqarish davlatlarning alohida harakatlari bilan emas, balki xalqaro huquq normalariga asoslangan, institutsional jihatdan mustahkam va uzoq muddatli mintaqaviy hamkorlik orqali amalga oshirilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. United Nations Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses (1997). UN General Assembly Resolution 51/229. New York: United Nations.
2. Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes (1992). Helsinki: UNECE.
3. Sievers E.W. Water, Conflict, and Regional Security in Central Asia // New York University Environmental Law Journal. 2002. Vol. 10. No. 3. P. 356–402.
4. Rieu-Clarke A., Moynihan R., Magsig B.O. UN Watercourses Convention: User's Guide. Dundee: IHP-HELP Centre for Water Law, Policy and Science, 2012.
5. Micklin P. The Aral Sea Disaster // Annual Review of Earth and Planetary Sciences. 2007. Vol. 35. P. 47–72.
6. IPCC. Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Cambridge University Press, 2022.
7. World Bank. Adapting to Climate Change in Europe and Central Asia. Washington D.C., 2023.
8. Salman S.M.A. The Helsinki Rules, the UN Watercourses Convention and the Berlin Rules: Perspectives on International Water Law // Water Resources Development. 2007. Vol. 23. No. 4. P. 625–640.
9. Dukhovny V.A., de Schutter J.L.G. Water in Central Asia: Past, Present, Future. CRC Press/Balkema, 2011.
10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 11-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasida suv resurslaridan oqilona foydalanish va suv xo‘jaligi sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.

ELECTRONIC COMMERCE AND ELECTRONIC AGREEMENTS

Djurabayeva Aziza Sadikovna

student of the Faculty of International Law and Comparative Legislation, Tashkent
State University of Law

Abstract

This article examines with the concept of electronic commerce and electronic agreements, as well as their legal regulation in the Republic of Uzbekistan. E-commerce is widespread in cyberspace and is extensively used by individuals and legal entities. E-commerce has its advantages and disadvantages; this article will analyse them and disclose their content. The statistics given in this article will specify the details of buying and selling in online marketplaces. The methods and stages of concluding electronic contracts will be presented. Entering into electronic contracts is a modern way of drafting and signing contracts. This article will compare paper and electronic contracts.

Keywords

Cyber Law; electronic trading platforms; electronic commerce; challenges and problems of e-commerce; electronic agreement; conclusion of electronic contract.

ELEKTRON TIJORAT VA ELEKTRON SHARTNOMALAR

Djurabayeva Aziza Sadikovna,

Toshkent davlat yuridik universiteti "Xalqaro huquq va qiyosiy huquqshunoslik"
fakultetining talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida elektron tijorat va elektron shartnomalar tushunchalari hamda ularning huquqiy tartibga solinishi muhokama qilinadi. Elektron tijorat kibermakonda keng tarqalgan bo'lib, jismoniy va yuridik shaxslar o'rtasida keng qo'llaniladi. Elektron tijoratning afzalliklari va kamchiliklari bor, mazkur maqola ularni tahlil qiladi va ularning mazmunini ochib beradi. Maqolada keltirilgan statistik ma'lumotlar onlayn savdo maydonchalarida sotib olish va sotish tafsilotlarini aniqlaydi. Elektron shartnomalarni tuzish usullari va bosqichlari taqdim etiladi. Elektron shartnomalar tuzish shartnomalarni tuzish va*

imzolashning zamonaviy usuli hisoblanadi. Ushbu maqolada qog'oz va elektron formatdagi shartnomalar solishtiriladi.

Kalit so'zlar: *Kiberhuquq; elektron savdo maydonchalari; elektron tijorat; elektron tijoratning muammolari; elektron shartnoma; elektron shartnoma tuzish.*

ЭЛЕКТРОННАЯ КОММЕРЦИЯ И ЭЛЕКТРОННЫЕ ДОГОВОРЫ

Джурабаева Азиза Садиковна,

студентка факультета «Международное право и сравнительное правоведение» Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. *В данной статье рассмотрены вопросы понятия электронной коммерции и электронных договоров, а также их правовое регулирование в Республике Узбекистан. Электронная коммерция распространена в киберпространстве и пользуется широким применением среди физических и юридических лиц. Электронная коммерция имеет свои преимущества и недостатки, данная статья анализирует их и раскрывает их содержание. Статистические данные, приведённые в данной статье, конкретизируют детали купли-продажи в онлайн торговых площадках. Будут представлены способы и этапы заключения электронных договоров. Заключение электронных договоров является современным способом составления и подписания договоров. Данная статья сравнит договоры на бумажном носителе и на электронном формате.*

Ключевые слова: *Киберправо; электронные торговые площадки; электронная коммерция; вызовы и проблемы электронной коммерции; электронный договор; заключение электронного контракта.*

Introduction

In the modern world, the emergence of legal relations in cyberspace is rapidly increasing. Legal scholars and practitioners face the challenge of regulating these legal relations.

Cyber law is a branch of law governing legal relations arising in cyberspace.

Cyber law governs legal relations arising from the use of information technologies, the Internet, software, electronic communications and digital data.

According to WebCanape statistics, social media has 4.76 billion users as of early 2023, which is just under 60% of the world's total population. With the expanding influence of the World Wide Web, a new type of commerce has emerged - e-commerce.

Also, for the convenience of users there is an opportunity to sign many contracts in cyberspace in electronic format, these contracts are commonly referred to as electronic agreements.

This article will analyse the concept of e-commerce, considering the ways of signing electronic agreements, as well as their legal regulation.

Main body

1. Electronic commerce (or e-commerce) is the process of buying and selling goods (works, services) carried out in accordance with a contract concluded using online systems.

This includes online stores, electronic payment systems, online auctions and other forms of online commerce.

E-commerce makes the buying and selling process more accessible and convenient. E-commerce entities have the ability to reach a worldwide audience and wide range of product assortments without physical limitations.

The basic principles of e-commerce implementation are:

- freedom of realization of entrepreneurial activity in the field of electronic commerce;
- voluntary conclusion of contracts in electronic commerce;
- equality of conditions for participation in e-commerce;
- protection of rights and legitimate interests of subjects of electronic commerce;
- ensuring proper quality of goods (works, services);
- openness and transparency of processes in e-commerce;

- ensuring information security in e-commerce.

Subjects of e-commerce are e-commerce participants and (or) e-commerce operators.

Participants in e-commerce are:

- Seller of goods, provider of services or performer of works:
 - legal entities and individual entrepreneurs engaged in wholesale and (or) retail sale of goods (works, services) on an electronic trading platform;
 - self-employed persons engaged in retail sale of goods (works, services) on an electronic trading platform.

- Buyer, consumer of goods (works, services) - legal entities or individuals.

E-commerce operator - a legal entity providing services related to the exchange of electronic documents and electronic messages in electronic commerce.

They are:

- providers and operators of telecommunication networks;
- operators of electronic trading platforms;
- payment service providers;
- legal entities providing services related to storage of electronic documents and electronic messages of e-commerce subjects.

Advantages of e-commerce:

1) Global access

E-commerce facilitates the seller's business growth. A seller of goods, service provider, contractor can reach an overseas audience and sell their goods and services anywhere in the world. This expands the customer base beyond traditional geographical boundaries.

2) Convenience for consumers

It is possible to make purchases at any convenient time without leaving home or office. A wide range of products on online trading platforms allows customers to compare prices and characteristics of goods and services quickly and easily.

3) Cost Reduction

E-commerce often reduces the costs associated with renting retail space, paying for staff and infrastructure, which ultimately reduces the price of goods for consumers.

There is a huge number of e-commerce **trading platforms** on the World Wide Web:

• [Amazon](#)

The world's leading e-commerce platform offering consumers a wide range of products. It provides sellers with a variety of fulfilment options, advertising tools and access to Amazon's vast customer base.

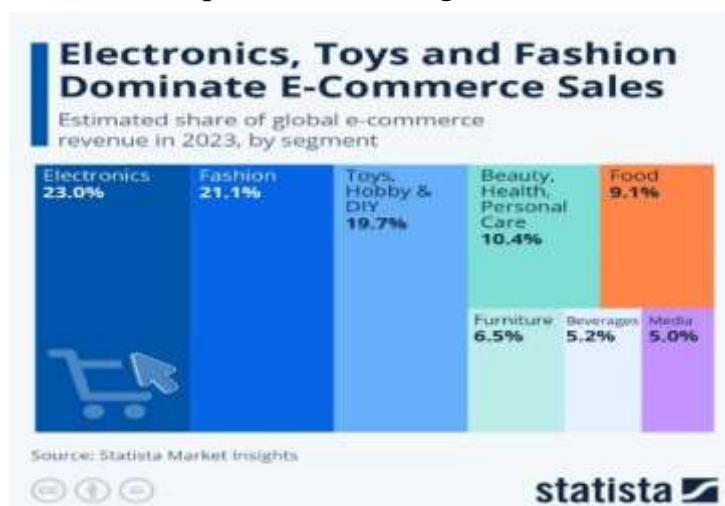
• [eBay](#)

An online marketplace that allows individuals and businesses to buy and sell a wide variety of goods. It offers auction and fixed price listings, tools for sellers and a global customer base.

• [Wildberries](#)

A universal online marketplace with products from partner companies. The business model involves direct co-operation with official suppliers and manufacturers of clothing and other products.

Statistics on purchases through e-commerce for the year 2023:

This statistic indicates that the dominant product in e-commerce is electronics. The second most popular category is fashion and style related items. This includes clothing, jewelry and other fashion items.

E-commerce Challenges and Issues:

1) Cybersecurity

Threats of hacker attacks and data theft. Online marketplaces need to ensure that their customers' personal and financial information is protected, safeguarded against cyber-attacks and fraud.

2) Logistics and Delivery

Problems with shipping, returns and inventory management. Many customers do not know where to go when returning items, and some online shops do not have the ability to return goods and refund the customer. The lack of specific guidance and regulation on this issue remains a problem today. However, major marketplaces have already established rules for returns and cancellations.

3) Competition

Competition for buyers' attention and market position. There is a large number of online trading platforms that provide a wide range of goods and services, so sellers, service providers, and contractors need to engage in healthy competition with other business entities and improve their work.

4) Consumer trust

Concerning the security of payments and the quality of goods. Many people prefer the traditional way of shopping because they doubt the reliability of information about the product or service. It is necessary to set up payment systems, as any failure can lead to loss of money of the buyer.

Regulation of E-commerce in the Republic of Uzbekistan

The main directions of state policy in the field of e-commerce are:

- supporting and stimulating entrepreneurial activity carried out in the field of e-commerce;

- creating conditions for attracting investments, modern technologies and equipment in entrepreneurial activity carried out in the field of e-commerce;
- creating a favourable environment for the development of e-commerce, formation of the necessary technical and logistical infrastructure;
- ensuring the protection of the rights and legitimate interests of subjects of e-commerce;
- creation of necessary conditions for competitive environment in the field of electronic commerce;
- implementation of international co-operation in the field of electronic commerce.

The [Law of the Republic of Uzbekistan on Electronic Commerce No. ZRU-792 of 29.09.2022](#) regulates relations in the field of electronic commerce.

This legal act specifies:

- Rights and obligations of subjects of electronic commerce;
- The procedure for concluding contracts in e-commerce;
- Settlements in the field of electronic commerce;
- Peculiarities of delivery of goods, replacement of goods with defects and (or) elimination of defects of goods, as well as return of paid funds to the buyer in the field of electronic commerce.

The next legal act regulating legal relations in e-commerce is the Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan on measures to further improve the procedure for transactions in e-commerce dated 02.06.2016 No. 185.

This Resolution includes:

- Rules for the implementation of e-commerce according to Annex No. 1;
- Regulations on the procedure for application of electronic digital signature in the conclusion of contracts and storage of electronic documents and information contained in electronic messages used in e-commerce.

The scheme of realisation of goods (works, services) in the form of e-commerce contains 4 stages:

1st stage (seller) - placement of an offer containing contractual terms in its information system or electronic trading platform of an information intermediary;

2nd stage (buyer, customer) - acceptance of the offer, conclusion of an electronic contract by accepting the offer;

3rd stage (buyer, customer) - making payment;

4th stage (seller) - delivery of goods, performance of work, provision of services.

Also, the above Resolution indicates the list of goods (works, services) withdrawn from turnover or limited in turnover when sold in e-commerce. For example, sugar (foreign market), meat and edible meat by-products (foreign market), production and sale of X-ray equipment (domestic market).

2. Electronic Agreements

An electronic agreement is an online contract that creates mutual obligations between two parties and is enforceable in accordance with certain legal requirements.

An electronic agreement has equal legal force with a paper-based contract. This is stated in Article 7 of the Law of the Republic of Uzbekistan on Electronic Document Management of 29.04.2004 No. 611-II.

Advantages of an electronic agreement:

- Convenience

Concluding a contract through an online platform is a simplified and low-cost way. There is no need to set a specific date for the meeting, everything happens through the information system.

- Cost reduction

When signing this contract, there is no need to print out several copies and thus no paper and printing costs, especially when the contract is multilateral.

- Security

An electronic contract is drawn up through an electronic system that properly safeguards the confidential data of the participants and also guarantees the protection and security of the storage of personal data.

The steps in entering into an electronic agreement are:

- 1) Ensure that the other party is able to receive this contract through the online platform;
- 2) Drafting the electronic contract: preparing the content of the contract, checking its compliance with the law;
- 3) Attach the necessary documents with specific details;
- 4) Send the contract to the party and sign with an electronic signature.

These steps are fundamental, depending on the individual situation - there may be other conditions of conclusion.

Methods of signing an electronic contract:

- Signing a paper version of the contract and sending a scanned version of the contract to the other party;
- signing the contract with an electronic digital signature;
- confirmation of consent by performing actions: ticking the box "I agree", "I accept the terms and conditions".

Legal regulation of electronic contracting in the Republic of Uzbekistan

State policy in the area of electronic document management is aimed at ensuring the widespread use of electronic document management, protecting the rights and legitimate interests of participants in electronic document management, and developing standards, norms and rules for the use of electronic documents.

According to Article 4 of the Law of the Republic of Uzbekistan on Electronic Document Management, **electronic document management** is a set of processes of sending and receiving electronic documents through an information system.

Electronic document turnover can be used for transactions (including conclusion of agreements), settlements, official and unofficial correspondence and transfer of other information.

An electronic document is information recorded in electronic form, confirmed by an electronic digital signature and having other requisites of an electronic document enabling its identification.

An electronic document is created, processed and stored using technical means and services of information systems and information technologies. It is confirmed by an electronic digital signature.

An electronic digital signature in an electronic document is equivalent to a handwritten signature in a paper document.

It is possible to conclude an electronic contract in the Republic of Uzbekistan through the "[Didox.uz](https://didox.uz)" platform. This platform will help to optimise purchases, increase sales, control finances and improve document flow.

Conclusion of an electronic contract is increasingly spread and applied by the subjects of legal relations.

Conclusion

E-commerce plays a special role in the sphere of entrepreneurial activity. This industry connects entities with each other on a global scale. In the modern world a person can find the necessary thing in online trading platforms and order it at his/her location. E-commerce has great prospects of development and new information technologies contribute to the organisation of this process. Electronic contract is also used in the implementation of electronic commerce and is a convenient, modern way of concluding a contract.

The Government of the Republic of Uzbekistan is taking measures to improve information systems and technologies. It is also creating conditions and opportunities for the development of legal relations in cyberspace. Legislators are adopting legal acts

regulating these areas, as well as developing strategies for the development of this industry.

REFERENCES

1. Legal sources:
 - 1.1. The Law of the Republic of Uzbekistan on electronic commerce, 29 September 2022 No. ZRU-792;
 - 1.2. The Law of the Republic of Uzbekistan on electronic document management, 29 April 2004 No. 611-II;
 - 1.3. The Law of the Republic of Uzbekistan on Electronic Digital Signature, 12 October 2022 No. ZRU-793;
 - 1.4. Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan on measures for the further improvement of the procedure for conducting transactions in e-commerce, 02 June 2016 No. 185.
2. Literature and electronic resources:
 - 2.1. Leontiev A.N. 2021. *Cyber law: book*. Volgograd;
 - 2.2. Electronic Contracts: <https://mnasserlaw.com/the-electronic-contract/#:~:text=An%20electronic%20contract%20is%20an,phone%2C%20the%20parties%20communicate%20digitally>;
 - 2.3. Statistics: <https://www.statista.com/chart/30370/estimated-share-of-global-e-commerce-revenue-by-segment/>;
 - 2.4. [Didox.uz](https://didox.uz) – a platform for interaction between organisations.

OPPORTUNITIES OF OPEN DIGITAL ARCHIVES IN THE STUDY OF THE HISTORY OF UZBEKISTAN

Boboqulov Ozodbek Rustam o'g'li

Academy of the Ministry of Emergency Situations

Abstract

This article analyzes the role and opportunities of Open Digital Archives and Digital History technologies in the scholarly study of the history of Uzbekistan. In recent years, the digitization of historical documents, manuscripts, maps, and photographs has accelerated worldwide. This has expanded access to historical sources and improved the quality of academic research. The study examines open digital archives, international electronic libraries, and historical databases related to the history of Uzbekistan. It also evaluates the advantages of using digital archives for scientific research, the preservation of historical sources, and the educational process. The findings demonstrate the significant role of open digital archives in advancing historical studies, preserving historical heritage, and enhancing the effectiveness of academic research.

Keywords

history of Uzbekistan, digital archive, Digital Humanities, historical sources, electronic library, open data, historical documents, digitization, scientific research.

O'ZBEKISTON TARIXINI O'RGANISHDA OCHIQ RAQAMLI ARXIVLARNING IMKONIYATLARI

Boboqulov Ozodbek Rustam o'g'li

Favqulodda vaziyatlar vazirligi Akademiyasi

E-mail:buxorokogon0809@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada O'zbekiston tarixini ilmiy o'rganishda ochiq raqamli arxivlar (Open Digital Archives) va raqamli tarix (Digital History) texnologiyalarining o'zni hamda imkoniyatlari tahlil qilingan. So'nggi yillarda dunyo bo'yicha tarixiy hujjatlar,

qo'lyozmalar, xaritalar va fotosuratlarini raqamlashtirish jarayonlari jadallashmoqda. Bu esa tarixiy manbalardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirib, ilmiy tadqiqotlar sifatini oshirmoqda. Tadqiqot davomida O'zbekiston tarixiga oid ochiq raqamli arxivlar, xalqaro elektron kutubxonalar va tarixiy ma'lumotlar bazalari tahlil qilindi. Shuningdek, raqamli arxivlardan foydalanishning ilmiy izlanishlar, tarixiy manbalarni saqlash va ta'lim jarayonidagi afzalliklari baholandi. Tadqiqot natijalari ochiq raqamli arxivlarning tarix fanini rivojlantirish, tarixiy merosni asrash hamda ilmiy tadqiqotlarning samaradorligini oshirishdagi muhim ahamiyatini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston tarixi, raqamli arxiv, Digital Humanities, tarixiy manbalar, elektron kutubxona, ochiq ma'lumotlar, tarixiy hujjatlar, raqamlashtirish, ilmiy tadqiqot.

Kirish

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi tarix faniga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, tarixiy hujjatlar, qo'lyozmalar, xaritalar va arxiv materiallarini raqamlashtirish tarixiy tadqiqotlarning yangi bosqichini boshlab berdi. Natijada tarixiy manbalardan foydalanish imkoniyatlari kengaydi, ilmiy izlanishlar sifati oshdi hamda tarixiy merosni saqlashning zamonaviy mexanizmlari shakllandi. Bugungi kunda dunyoning ko'plab yirik arxivlari va kutubxonalari o'z fondlarini raqamlashtirib, ochiq elektron platformalar orqali tadqiqotchilar foydalanishi uchun taqdim etmoqda. Bunday ochiq raqamli arxivlar tarixchilar, tadqiqotchilar, talabalar va boshqa foydalanuvchilarga geografik cheklovlarsiz tarixiy manbalarga murojaat qilish imkonini bermoqda. O'zbekiston tarixini chuqur o'rganishda ham ochiq raqamli arxivlarning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Mamlakat tarixiga oid ko'plab hujjatlar O'zbekiston Milliy arxivi, Sharqshunoslik instituti, Alisher Navoiy nomidagi Milliy kutubxona hamda xorijiy arxiv va kutubxonalarda saqlanmoqda. Ushbu manbalarning bosqichma-bosqich raqamlashtirilishi ilmiy tadqiqotlar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Bundan tashqari, British Library, Library of Congress, Internet Archive, Europeana va boshqa xalqaro raqamli platformalarda O'zbekiston va Markaziy Osiyo tarixiga oid ko'plab noyob manbalar mavjud. Ular tarixiy voqealarni qiyosiy o'rganish,

yangi ilmiy xulosalar chiqarish va tarixiy jarayonlarni xolis tahlil qilish imkonini beradi. Mazkur tadqiqotning maqsadi O'zbekiston tarixini o'rganishda ochiq raqamli arxivlarning imkoniyatlarini tahlil qilish, ularning ilmiy tadqiqotlardagi ahamiyatini baholash hamda tarixiy manbalardan samarali foydalanish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning dolzarbligi O'zbekiston tarixiga oid manbalarni raqamlashtirish, tarixiy merosni asrash va zamonaviy raqamli texnologiyalar asosida tarix fanini rivojlantirish zarurati bilan belgilanadi.

Adabiyotlar tahlili

Tarix fanida raqamli texnologiyalardan foydalanish XXI asrda "Digital Humanities" (Raqamli gumanitar fanlar) yo'nalishining jadal rivojlanishiga olib keldi. Ayniqsa, tarixiy hujjatlar, qo'lyozmalar, xaritalar va fotosuratlarini raqamlashtirish ilmiy tadqiqotlarning yangi bosqichini boshlab berdi.

Milligan (2019) internet va raqamli arxivlarning tarix faniga ta'sirini o'rganib, tarixiy hujjatlarning ochiq platformalarda joylashtirilishi ilmiy tadqiqotlar tezligini sezilarli darajada oshirishini isbotlagan.

Presner va Johanson (2009) raqamli arxivlar tarixiy manbalarni GIS texnologiyalari, ma'lumotlar bazalari va sun'iy intellekt bilan integratsiyalash imkonini berishini ta'kidlaganlar.

Markaziy Osiyo tarixiga oid tadqiqotlarda ham raqamlashtirish jarayoni tobora kengayib bormoqda. O'zbekiston Milliy arxivi, Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti hamda Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi fondlarida saqlanayotgan ko'plab tarixiy hujjatlar bosqichma-bosqich elektron shaklga o'tkazilmoqda. Shuningdek, British Library, Library of Congress, Europeana va Internet Archive platformalarida O'zbekiston tarixiga oid qo'lyozmalar, xaritalar va tarixiy fotosuratlar mavjud bo'lib, ular mahalliy tadqiqotchilar uchun muhim ilmiy manba hisoblanadi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tarixiy manbalarni raqamlashtirish bo'yicha xalqaro tajriba yetarli darajada shakllangan. Biroq O'zbekiston tarixiga oid turli raqamli arxivlarni yagona platformada integratsiyalash hamda sun'iy intellekt

yordamida tarixiy hujjatlarni avtomatik tahlil qilish bo'yicha tadqiqotlar hali yetarli emas. Mazkur tadqiqot aynan shu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda O'zbekiston tarixini o'rganishda ochiq raqamli arxivlardan foydalanish samaradorligini baholash uchun kompleks metodologik yondashuv ishlab chiqildi. Tadqiqot obyekti sifatida O'zbekiston tarixiga oid raqamlashtirilgan tarixiy hujjatlar, qo'lyozmalar, xaritalar, fotosuratlar va elektron kataloglar tanlandi. Tadqiqot davomida quyidagi ochiq raqamli platformalar tahlil qilindi:

O'zbekiston Milliy arxivi elektron fondlari;

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti elektron katalogi;

Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi;

Europeana Digital Library;

Internet Archive;

British Library Digital Collections;

Library of Congress Digital Collections.

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy usullardan foydalanildi:

tarixiy-qiyosiy tahlil;

tarixiy manbashunoslik usuli;

kontent tahlili;

bibliometrik tahlil;

GIS asosidagi tarixiy xaritalarni taqqoslash;

raqamli arxivlarni funksional tahlil qilish.

Raqamli arxivlar samaradorligini baholash uchun **Raqamli Arxiv Samaradorligi Indeksi (RASI)** ishlab chiqildi.

Indeks quyidagi omillar asosida hisoblandi:

manbalar soni;

ochiqlik darajasi;

qidiruv imkoniyatlari;

metadata sifati;

raqamli nusxalar sifati.

RASI quyidagi formula asosida baholandi:

$$RASI = \Sigma(W_i \times M_i)$$

bu yerda:

RASI — Raqamli Arxiv Samaradorligi Indeksi;

W_i — mezonning vazn koeffitsienti;

M_i — mezonning baholash qiymati.

Tadqiqot davomida tarixiy hujjatlar quyidagi mezonlar bo'yicha baholandi:

tarixiy ishonchlilik;

saqlanish holati;

raqamlashtirish sifati;

ilmiy foydalanish imkoniyati;

qidiruv tizimining qulayligi.

Shuningdek, O'zbekiston tarixiga oid turli davrlarga tegishli hujjatlar elektron platformalar orqali qidirilib, ularning ilmiy tadqiqotlarda foydalanish imkoniyatlari o'zaro taqqoslandi. Mazkur metodologiya ochiq raqamli arxivlarning ilmiy tadqiqotlardagi samaradorligini kompleks baholash, tarixiy manbalardan foydalanish darajasini aniqlash hamda tarixiy merosni raqamlashtirish bo'yicha ilmiy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Ochiq raqamli arxivlardan foydalanishning konseptual modeli

Mazkur tadqiqot doirasida O'zbekiston tarixini ilmiy o'rganishda ochiq raqamli arxivlardan samarali foydalanishning konseptual modeli ishlab chiqildi. Modelning asosiy maqsadi tarixiy manbalarni yagona raqamli platformada jamlash, ularni ilmiy tahlil qilish va tadqiqotchilar uchun qulay foydalanish imkoniyatlarini yaratishdan iborat. Taklif etilgan model beshta asosiy moduldan tashkil topgan:

Tarixiy manbalarni yig'ish moduli;

Raqamlashtirish va metadata yaratish moduli;

Raqamli arxiv bazasi moduli;

Ilmiy tahlil moduli;

Foydalanuvchi interfeysi va qidiruv moduli.

Birinchi bosqichda tarixiy hujjatlar, qo'lyozmalar, xaritalar, fotosuratlar, arxiv materiallari va boshqa tarixiy manbalar yig'iladi. Manbalar davlat arxivlari, muzeylar, kutubxonalar va xalqaro elektron fondlardan olinadi.

Ikkinchi bosqichda hujjatlar yuqori aniqlikdagi skanerlar yordamida raqamlashtiriladi. Har bir hujjat uchun muallif, yaratilgan sanasi, davri, mavzusi, tili, saqlanish joyi va boshqa bibliografik ma'lumotlarni o'z ichiga olgan metadata shakllantiriladi.

Uchinchi bosqichda barcha ma'lumotlar yagona elektron ma'lumotlar bazasiga joylashtiriladi. Baza zamonaviy bulutli texnologiyalar asosida tashkil etilib, ma'lumotlarning xavfsiz saqlanishi va tezkor qidirilishini ta'minlaydi.

To'rtinchi bosqichda tarixiy hujjatlar sun'iy intellekt va matnlarni avtomatik tahlil qilish texnologiyalari yordamida qayta ishlanadi. OCR (Optical Character Recognition) texnologiyasi orqali qo'lyozmalar va eski bosma hujjatlardagi matnlar raqamli shaklga o'tkaziladi. Keyinchalik ushbu matnlar semantik tahlil, kalit so'zlarni aniqlash va tarixiy voqealarni bog'lash algoritmlari orqali tahlil qilinadi.

Beshinchi bosqich foydalanuvchilar uchun mo'ljallangan bo'lib, unda qulay qidiruv tizimi, interaktiv xaritalar, vaqt shkalasi (Timeline), tarixiy shaxslar va voqealar o'rtasidagi bog'liqliklarni ko'rsatadigan vizual interfeys ishlab chiqiladi.

Taklif etilgan modelning asosiy afzalligi tarixiy manbalarni bir joyga jamlash, ulardan ilmiy tadqiqotlarda samarali foydalanish hamda tarix fanida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish imkonini berishidir.

Natijalar va muhokama

Taklif etilgan konseptual model samaradorligini baholash maqsadida O'zbekiston tarixiga oid ochiq raqamli arxivlar hamda xalqaro elektron platformalar imkoniyatlari o'zaro taqqoslandi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, xalqaro raqamli arxivlar tarixiy

hujjatlarning katta qismini ochiq foydalanishga taqdim etgan bo'lsa, mahalliy elektron fondlarda raqamlashtirish ishlari hali ham bosqichma-bosqich davom etmoqda.

1-jadval

Ochiq raqamli arxivlarning funksional imkoniyatlarini taqqoslash

Platforma	Elektron hujjatlar	Qidiruv tizimi	Metadata sifati	Ochiq foydalanish
Europeana	Juda yuqori	Juda qulay	Yuqori	To'liq
British Library	Yuqori	Juda qulay	Yuqori	Qisman
Library of Congress	Juda yuqori	Yuqori	Yuqori	To'liq
Internet Archive	Juda yuqori	Yuqori	O'rtacha	To'liq
O'zbekiston elektron arxivlari	O'rtacha	Rivojlanmoqda	O'rtacha	Qisman

Jadval natijalari xalqaro platformalarda tarixiy manbalarning raqamlashtirish darajasi va foydalanuvchilar uchun yaratilgan imkoniyatlar yuqori ekanligini ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, O'zbekiston elektron arxivlarida ham so'nggi yillarda sezilarli rivojlanish kuzatilmoqda. Raqamli arxivlardan foydalanishning ilmiy samaradorligi ham tahlil qilindi.

2-jadval

An'anaviy va raqamli arxivlardan foydalanish samaradorligini taqqoslash

Ko'rsatkich	An'anaviy arxiv	Raqamli arxiv
Hujjatni topish vaqti	Bir necha kun	Bir necha soniya
Bir vaqtning o'zida foydalanish	Cheklangan	Cheklanmagan
Masofadan foydalanish	Mavjud emas	Mavjud
Hujjatlarni nusxalash	Murakkab	Juda qulay
Qidiruv imkoniyati	Qo'lda	Avtomatik

Natijalar shuni ko'rsatdiki, ochiq raqamli arxivlardan foydalanish ilmiy tadqiqotlar samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Tarixiy hujjatlarga masofadan turib kirish, ularni tezkor qidirish va o'zaro taqqoslash imkoniyati ilmiy izlanishlarning sifatini yaxshilaydi. Shuningdek, OCR va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish tarixiy qo'lyozmalarni avtomatik o'qish, matnlarni indekslash va tarixiy voqealar o'rtasidagi bog'liqliklarni aniqlash imkonini berishi aniqlandi. Bu esa tarix fanida yangi ilmiy yondashuv – **Digital History** va **Digital Humanities** yo'nalishlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari O'zbekiston tarixiga oid raqamli arxivlarni yagona milliy platformaga integratsiyalash, metadata standartlarini takomillashtirish va sun'iy intellekt asosidagi qidiruv tizimlarini joriy etish ilmiy tadqiqotlar samaradorligini yanada oshirishini ko'rsatdi.

Xulosa

Mazkur tadqiqotda O'zbekiston tarixini o'rganishda ochiq raqamli arxivlarning ilmiy imkoniyatlari, ularning tarixiy tadqiqotlar samaradorligiga ta'siri hamda tarixiy merosni saqlashdagi o'rni tahlil qilindi. Tadqiqot davomida mahalliy va xalqaro raqamli arxiv platformalari o'zaro taqqoslanib, ularning funksional imkoniyatlari, ochiqlik darajasi va ilmiy foydalanish samaradorligi baholandi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, ochiq raqamli arxivlar tarixiy manbalardan foydalanish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiradi. Tadqiqotchilar geografik cheklovlarsiz qo'lyozmalar, arxiv hujjatlari, tarixiy xaritalar va boshqa noyob manbalarga tezkor kirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa ilmiy izlanishlar sifatini oshirish va yangi tarixiy xulosalar chiqarish uchun qulay sharoit yaratadi. Tadqiqot davomida OCR texnologiyasi, sun'iy intellekt va metadata tizimlaridan foydalanish tarixiy hujjatlarni avtomatik indekslash, qidirish va tahlil qilish jarayonlarini sezilarli darajada tezlashtirishi aniqlandi. Shuningdek, GIS va vaqt shkalasi (Timeline) texnologiyalaridan foydalanish tarixiy jarayonlarni fazoviy va vaqt jihatidan chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi. Mahalliy va xalqaro tajriba tahlili O'zbekiston tarixiga oid raqamli manbalarni yagona milliy platformaga integratsiyalash

zarurligini ko'rsatdi. Bu nafaqat ilmiy tadqiqotlar samaradorligini oshiradi, balki milliy tarixiy merosni uzoq muddat saqlash va keng jamoatchilikka taqdim etishga xizmat qiladi. Kelgusida sun'iy intellekt, semantik qidiruv tizimlari, OCR, GIS va Digital Humanities texnologiyalarini integratsiyalash orqali O'zbekiston tarixiga oid zamonaviy milliy raqamli arxiv platformasini yaratish tarix fanini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Cohen D., Rosenzweig R. *Digital History: A Guide to Gathering, Preserving, and Presenting the Past on the Web*. University of Pennsylvania Press, 2005.
2. Burdick A., Drucker J., Lunenfeld P., Presner T., Schnapp J. *Digital Humanities*. MIT Press, Cambridge, 2012.
3. Milligan I. *History in the Age of Abundance? How the Web Is Transforming Historical Research*. McGill–Queen's University Press, 2019.
4. Presner T., Johanson C. *The Promise of Digital Humanities: A White Paper*. UCLA, 2009.
5. Schreibman S., Siemens R., Unsworth J. *A New Companion to Digital Humanities*. Wiley-Blackwell, 2016.
6. Terras M., Nyhan J., Vanhoutte E. *Defining Digital Humanities: A Reader*. Routledge, 2013.
7. British Library. *Digital Collections User Guide*. London, 2024.
8. Europeana Foundation. *Europeana Strategy 2020–2025*. Hague, 2024.
9. Library of Congress. *Digital Collections and Preservation Program*. Washington, D.C., 2024.

TABLE OF CONTENTS | СОДЕРЖАНИЕ

1.	THE WAYS TO ENSURE THE HARMONY OF LEGAL CONSCIOUSNESS AND NATIONAL VALUES IN THE INSTITUTIONS OF FAMILY AND NEIGHBORHOOD – Zulfiya Ibragimova	3–10
2.	HISTORIOGRAPHY OF FAMILY TRADITIONAL CEREMONIES IN THE KHOREZM REGION – Rasulbek Ibragimov	11–16
3.	IMPROVING THE PROCEDURE FOR INCENTIVIZING JUDGES IN THE ADMINISTRATION OF JUSTICE – Sherbadalov Ravshanbek, Matkarimov Khotamjon	17–23
4.	INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS OF THE USE OF WATER RESOURCES IN CENTRAL ASIA – Shodiyeva Dilnoza	24–31
5.	ELECTRONIC COMMERCE AND ELECTRONIC AGREEMENTS – Djurabayeva Aziza	32–42
6.	OPPORTUNITIES OF OPEN DIGITAL ARCHIVES IN THE STUDY OF THE HISTORY OF UZBEKISTAN – Boboqulov Ozodbek	43–51